

Statspolitiken under kommunismen

Elena Marushiakova
Veselin Popov

Det allmänna ramverket och utmärkande drag | Bosättning av kringresande romer | Ökad integreringstakt | Kulturellt och historiskt arv | Organisationer – den ”romska rörelsen” i Jugoslavien | Offentlig integrering och/eller assimilering

➤ *Slutet av andra världskriget ledde till uppkomsten av vad som officiellt kallades ”östblocket” som omfattade en stor del av Europa där en avsevärd mängd romer bodde. I linje med den nya kommunistiska ideologin ägde övergripande sociala och ekonomiska förändringar rum i dessa länder, som påverkade hela befolkningen, även romerna. Trots de gemensamma ideologiska ramarna fanns det skillnader i politiken riktad mot ”zigenarna” som grundades på gamla modeller och nationella strategier. Statspolitikens huvudsakliga syfte var dock romernas integrering i samhället, vilket i några länder också blev en strävan mot assimilering.*

INLEDNING

Med slutet av andra världskriget och de följande åren följde drastiska förändringar i Östeuropas länder. Lokala kommunistpartier kom till makten i Polen, Tjeckoslovakien, Ungern, Rumänien, Bulgarien, Jugoslavien och Albanien med stöd från Sovjetunionen och man tog kontroll över alla delar av det offentliga livet. Ett nytt statspolitiskt system upprättades, som enligt det egna språkbruket definierades som ”socialistiskt”. Övergripande sociala och ekonomiska förändringar skedde, några av dem påverkade ”zigenarna”, som i olika grad och under olika perioder också blev föremål för den aktiva regeringspolitiken.

ALLMÄNT RAMVERK OCH UTMÄRKANDE DRAG

När man talar om ”Östblocket” får man ofta uppfattningen att det handlar om ett slutet totalitärt system, som stod direkt under Moskvas styre och att en gemensam politik gällde för alla områden. Det var delvis sant, men en hel del skillnader och utmärkande drag fanns kvar i de olika länderna. Öst-

europas slutna enhet, som styrdes av kommunistiska partier, började redan lösas upp under 40-talet i Jugoslavien. Under 50-talet gick även Albanien sin egen väg. Trots att Rumänien förblev en medlem av Warszawapakten och Comecon, visade man också på många sätt – i mindre skala – en viss ”själständighet”. Liknande variation uppstod också i de övriga länderna i Östeuropa. [Ill. 1]

Det är i själva verket inte möj-

DET KOMMUNISTISKA EUROPA III. 1

■ Länder som har styrts helt med kommunistiska principer

ÖSTTYSKLAND

POLEN

SOVJETUNIONEN

TJECKOSLOVAKIEN

UNGERN

RUMÄNIEN

JUGOSLAVIEN

BULGARIEN

ALBANIEN

ligt att tala om en allmän modell för de östeuropeiska länderna, särskilt när det gäller inrikespolitiken. På ytan, den ideologiska nivån, rådde full enighet, och varje land förklarade att den egna inrikespolitiken grundades på ”marxism-leninismens principer”; men i praktiken var saker och ting helt annorlunda.

Överlag fanns det två inrikespolitiska modeller i Östeuropa, vilka kan definieras som ”etno-nationell” och som ”post-imperialisk”. Den första do-

III. 2
Kopparsmed, Rumänien 1956.
(av G. Lükö, ur Fraser 1992, s. 280)

III. 3
Ursari (björntämjare), Bulgarien.
(av Rolf Bauerdick, ur Guy 2001, s. 328)

III. 4
Kottillverkare, Bulgarien.
(av Rolf Bauerdick, ur Guy 2001, s. 328)

III. 5
Metallhandlare från Meteol, Rumänien.
(ur Djurić / Becken / Bengsch 1996, s. 184b)

III. 6
Hästhandlare, Rumänien.
(ur Djurić / Becken / Bengsch 1996, s. 184b)

III. 7
Tegelbrännare från Craiova, Rumänien.
(ur Djurić / Becken / Bengsch 1996, s. 184b)

minerade i Polen, Ungern, Rumänien, Bulgarien och Albanien (Tjeckoslovakien kan också räknas in i gruppen, med viss reservation – det var en federal stat som bestod av två länder). Dessa länder bestod av en nation (två i Tjeckoslovakien) som låg till grund för skapandet av en ”nationsstat” och ”minoriteter” (de återstående mindre samhällena, som betecknades på skilda sätt i de olika länderna). Den andra modellen

(”post-imperialisk”) är typisk för Sovjetunionen och Jugoslavien. Här fanns det inte någon huvudnation eller några minoriteter, utan istället en komplex hierarkisk struktur med nationella/etniska grupper med eller utan sina egna statliga/administrativa system. Dessa grupper förenades i en ”övergripande” gruppering – ”det sovjetiska folket” och ”jugoslaver”.

De olika hållningarna inom inri-

kespolitiken gentemot romerna i Östeuropa, betyder dock inte att det inte går att identifiera några gemensamma principer, återkommande drag och modeller. Dessa gemensamma drag i statspolitiken mot romerna, vilka skillnader det än fanns i utförandet, är överlag vägledande för romernas situation i Östeuropa över en bestämd period (mellan slutet av andra världskriget och ”förändringens vind” från slutet av 80-talet och framåt).

BOSÄTTNING AV KRINGRESANDE ROMER

Bosättningen av romer är ett typexempel på en kombination av allmän och särskild politik inom den östeuropeiska

statspolitiken. Den allmänna politiken är i det här fallet bosättningsprocesserna (eller åtminstone en avsevärd begränsning av nomadism) bland kringresande romer, som under den här perioden bredde ut sig över hela Östeuropa. Processerna i de enskilda länderna hade

däremot sina egenheter i statspolitiken som styrde dem, och skillnader i tidpunkt för genomförandet.

Bosättningsprocessernas startpunkt skiljer sig också mellan de olika länderna. Det är givetvis svårt att nämna några exakta siffror, men vi kan anta

I några östeuropeiska områden arbetar romer fortfarande inom yrken som inte kräver en fast bostad. Kringresande hantverk har till en viss del överlevt kommunistregimernas åtgärder för att få romerna att bosätta sig, och den allmänna tendensen mot bosättning. Det finns till exempel fortfarande hästhandlare och även björntämjare, som visar upp sina djur för turisterna vid Svarta havet.

III. 8

III. 9

”I Ungern finns det ett antal smedkollektiv, som drivs av romer för romer. Smedkollektivet i Nogradmegyer har till exempel funnits sedan 1951. Byn har bebotts av zigeniska smeder och musiker. Båda dessa grupper har genom en lång process etablerat kollektivet, som idag producerar en mängd olika produkter.”

(översatt från Gronemeyer / Rakelmann 1988, p. 121f.; III 8. ibid. s. 138)

BOSÄTTNING AV NOMADER: FÖRTRYCK ELLER HJÄLP?

Frågan om hur man idag ser på problemet med bosättning av nomader i Östeuropa är intressant. I många vetenskapliga och människorättsliga skrifter ses den här politiken som kulmen på kommunistpartiernas förtryckande politik mot romerna. Den här uppfattningen delas också av några romska aktivister, som dock kommer från romska grupper som varit bofasta i århundraden. Överlag har romerna själva, och i synnerhet de forna kringresande romerna, en positiv attityd till åtgärderna för bosättning i Östeuropa. De uttrycks bäst av de som genomlevt händelserna. Den positiva attityden är till exempel starkare i Bulgarien eller i de forna Sovjetländerna, än i Tjeckoslovakien och Polen, där bosättningen kombinerades med förtryckande åtgärder (beslagtagning av hästar och egendom).

Det finns en annan faktor som är mycket viktigare när vi ska bedöma bosättningspolitiken mot de nomadiska romerna. Mellan 1950-talet och 1970-talet hade en allvarig kris börjat påverka det nomadiska levnadssättet. Förändringar i de sociala och ekonomiska förhållandena tvingade nomaderna att själva söka efter möjligheter att bosätta sig (eller leva som halvnomader) och nya ekonomiska strategier. Statens aktiva ingripande hade kommit under ett gynnsamt historiskt tillfälle (vilket är sällsynt historiskt sett när det gäller statspolitiken gentemot romerna) och bistod till stor del i samhällets naturliga utveckling och integrering (till exempel genom lån och bidrag för husbyggen).

III. 10

att över 3/4 av romerna i Polen och minst 2/3 av romerna i Sovjetunionen var (halv)nomader. På andra sidan står Bulgarien och Tjeckoslovakien, där de kringresande romerna var föremål för statspolitiken och endast uppgick till 5 procent av den romska befolkningen. I de övriga länderna varierade andelen nomadiska romer, i Rumänien och Jugoslavien uppgick de kringresande romerna till 1/3, och i Ungern och Albanien inte mer än 1/4 av den romska befolkningen.

I majoriteten av de östeuropeiska länderna genomfördes romernas bosättning genom ett regeringsbeslut eller ett partibeslut (som var samma sak). Sovjetunionen, där en särskild lag förbjöd ett kringresande levnadssätt, var det första landet att införa en aktiv politik för att lösa ”problemet” med de nomadiska romerna. Den 5 oktober

1956 utfärdade Högsta Sovjets presidium ett dekret gällande ”Införlivning av kringresande zigenare i arbetsverksamhet”. Samma modell tillämpades i Bulgarien, där ett dekret gällande ”Lösning för problemen hos den zigeniska minoriteten i Bulgarien” antogs av ministerrådet 1958. I Tjeckoslovakien antogs en lag gällande ”Bosättning av kringresande personer” samma år. Skillnaderna mellan dessa åtgärder är praktiskt taget obefintliga. I Polen misslyckades regeringen 1952 med att få de kringresande romerna att frivilligt bosätta sig i de västra områdena (efter deporteringen av den tyska befolkningen) och 1964 fattade inrikesministeriet ett beslut gällande obligatorisk bosättning av de kringresande ”zigenarna”. I Rumänien vidtog man särskilda åtgärder för bosättningen av de kringresande ”zigenarna” efter 1977, när det rumän-

ska kommunistpartiets centralkommitté antog ett program för deras sociala integration. I det här programmet var bosättningen ett av de problem som togs upp, men dock inte det viktigaste.

I de övriga östeuropeiska länderna reglerades inte bosättningen av de nomadiska romerna genom någon särskild politik, utan den fanns snarare inom den allmänna lagstiftningens ramverk (kravet på en bestämd bostadsplats och arbetsplats m.m.). I Ungern ägde den här processen rum under slutet av 50-talet, och i Albanien och Jugoslavien under 60- och 70-talet.

Det bör noteras att statspolitiken för de nomadiska romernas bosättning inte alltid fick de önskvärda resultaten. I Sovjet fortsatte en andel av romerna, som officiellt var bosatta, med sitt gamla levnadssätt fram till 60-talet, då de successivt började vända sig till nya

POLEN: TVÅNGSBOSÄTTNINGENS FÖLJDER

”Med tvångsbosättningen [1964] underlät myndigheterna helt enkelt att förbereda planer som skulle göra det möjligt för romerna att börja på nytt.. Det fanns inga ordentliga lägenheter till dem, inga jobb och inget som gjorde det möjligt för dem att successivt anpassa sig till ett större samhälle eller att förändra sina tidigare levnadsmönster. När de tilldelades kommunala lägenheter bland ”vanligt folk” uppstod det snart konflikter. [...] Under de följande åren, efter det att romerna hade blivit tillräckligt avskräckta från att återuppta sina resor, förlorade myndigheterna pratiskt taget intresset för dem. Det var nu som romerna utvecklade de första strategierna för anpassning till sina nya liv. Romerna började handla med främmande valutor och dyrbarheter - huvudsakligen guld, bilar, antikviteter och mattor. De med släktingar utomlands hade bättre möjligheter att kunna försörja sig genom varusmuggling och försäljning av bilar stulna i västländer.”

Ill. 11 (ur Mróz 2001, ss. 257f.)

Ill. 12

”De bästa socialistiska zigenarbetarna”. Sofia, slutet av 1940-talet, i mitten står Shakir Pashov, då parlamentsledamot i Bulgarien.

(från Studii Romanis arkiv, Sofia, Bulgarien)

ekonomiska verksamheter. Det kringresande levnadssättet håller överlag på att försvinna (dock inte helt) bland majoriteten av romerna i Jugoslavien. I Bulgarien fortsätter många romska grupper, trots att de både äger en bostad

och formellt har en anställning, att resa omkring under den varmare delen av året (som är det traditionella nomadiska levnadssättet på Balkan). Bosättningspolitiken hade det sämsta resultatet i Rumänien, där en folkräkning 1977 of-

ficiellt visade 66 500 nomadiska romer och där modellen med säsongsbetonad nomadism fortfarande lever kvar bland de olika grupperna av romer. [Ill. 2-10]

ÖKAD INTEGRERINGSTAKT

Politiken gällande romernas offentliga integrering var dominerande i alla öst-europeiska länder, men genomförandet av politiken skilde sig dock åt. Det finns två olika hållningar, som fortfarande är aktuella: den ”allmänna” och den ”särskilda”. Den ”allmänna hållningen” saknar särskilda statliga åtgärder för romernas sociala integrering, vilket innebär att romerna behandlas inom ramverket för den redan existerade offentliga politiken riktad mot hela befolkningen. Den ”särskilda hållningen” behandlar romerna som ett eget samhälle med särskilda problem, som förutsätter särskilda åtgärder för att kunna lösas.

Den första hållningen är typisk för hela Sovjetunionen, Jugoslavien, Polen och Albanien, där det inte finns

några speciella regeringsprogram för romerna (i Sovjet och Polen finns det ett undantag – programmet för bosättning av kringresande). Den enda delen av det offentliga livet, där den allmänna politiken mot romerna inte tillämpades, var upprätthållandet och utvecklingen av deras etnokulturella identitet. Den romska teatern i Sovjetunionen var en av de mest berömda sevärdheterna i Moskva; där fanns över 100 musik- och teaterensembler under olika institutioner, och romsk musik spelades in och hade en stor spridning, tillsammans med de ”zigenska” folksagorna. I Jugoslavien, med ett aktivt stöd från staten, var situationen snarlik. Detsamma gäller också för Polen, dock i en mer begränsad skala. [Ill. 11]

I de övriga fyra länderna (Tjeckoslovakien, Ungern, Rumänien och Bulgarien) dominerade en ”särskild” hållning i statspolitiken gällande den offentliga integreringen av romer-

na. Förekomsten av en sådan hållning utesluter inte den ”allmänna hållningen” och i många fall ägde offentlig integrering av romer rum inom ramverket för en allmän lagstiftning. Däremot beslutade staten att särskilda åtgärder var nödvändiga när det gällde romska frågor. Bosättningspolitiken mot romerna var bara ett sådant exempel. [Ill. 14]

I Bulgarien antogs 1958 ”Beslut om frågorna rörande zigenarminoriteten i Bulgarien” och följdes 1978 av ett dekret ”Om den fortsatta förbättringen av arbete bland bulgariska zigenare, för deras aktiva deltagande i uppbyggandet av det utvecklade socialistiska samhället”; det rumänska kommunistpartiet förberedde ett ”Program för zigenarnas sociala integrering”; och i Tjeckoslovakien utfärdades 1972 – efter 1968 års händelser och godkännandet av en ny författning – ”Uppfattningen om den övergripande offentliga och kulturella integreringen av zigenarna”, som

”HÄSTAR, KOR OCH ZIGENARE”

”Med regeringsdekretet 502/1965 lanserades ett planerat program för överföring av romerna från överbefolkade bosättningar i Slovakien och förflyttning av dem till lämpliga områden i de tjeckiska områdena. En fördelning av max 5 procent romer per samhälle tilläts [...]. Som en romsk talesman bittert kommenterade: ’De räknade ut siffrorna för varje by - hästar, kor och zigenare’ [...].”

III. 13

(ur Guy 2001, s. 291)

”ALLMÄN” POLITIK MED ”SÄRSKILDA” FÖLJDER: STERILISERING I TJECKOSLOVAKIEN

Steriliseringen i Tjeckoslovakien ses ofta som ett drastiskt exempel på en ”särskild” politik riktad mot romerna i Östeuropa – i det här fallet hänvisas till ett dekret utfärdat av hälsodepartementet den 29 februari 1972, som godkänner frivillig sterilisering av kvinnor som har fött fler än fyra mentalt handikappade barn, något som även åtföljdes av en ekonomisk stimulering. Dekretet, som i teorin var i linje med politikens ”allmänna” principer (dvs. inte direkt riktade mot romerna), upprepade (i en mildare form) liknande statsnormer och praxis som fanns i Schweiz och Skandinavien. De här exemplet visar att den politik som i teorin är ”allmän” mycket väl kan få ”särskilda”, och i många fall diskriminerande, följder i praktiken. Restriktionerna har en tendens att påtvingas den redan begränsade befolkningen snarare än att de tillämpas på privilegierade medlemmar i en bestämd samhällsgrupp. När det gäller den ”frivilliga” steriliseringen i Tjeckoslovakien var mer än hälften av de kvinnor som utsattes för sterilisering under 1970-talet romska kvinnor.

III. 14

man utvecklade och gjorde ett tillägg till 1976. Överlag innehåller alla dessa parti- och regeringsdokument flera olika riktningar, som den särskilda statspolitiken gentemot romerna skulle följa. De står för bestämmelser om full och varaktig anställning, lösning på bostads- och hälsoproblem, inklusive utbildningssystemet för romska barn, och höjning av deras utbildningsnivå, främjandet av romsk kultur m.m. [III. 12]

Dessutom finns det också några särskilda punkter som betonades i de

enskilda ländernas statspolitik, i synnerhet i det konkreta genomförandet av de nämnda områdena. I Bulgarien grundades nya internatskolor från och med 1961, och från 1966 omvandlades några av skolorna, som hade romska elever, till ”allmänna skolor med betoning på arbetsträning”. I Rumänien riktades särskilda åtgärder för att minska antalet barn i romska familjer (ersättning gavs bara till familjer med 5 barn eller färre) på grund av det stora antalet övergivna romska barn på sjukhem och barnhem. I

Ungern räknade man 1961 med särskilda åtgärder mot diskrimineringen av romer i det ungerska samhället, och med bosättningsprogrammet från 1964 förväntade man sig avvecklingen av 2 500 enskilda romska bosättningar. I Tjeckoslovakien räknade man med att regeringsdekretet från 1965 skulle splittra de romska kvarteren, huvudsakligen i östra Slovakien, och att de romer som bodde där skulle flytta till slovakiska byar och städer och till industriregionerna i Tjeckien. [III. 13]

KULTURELLT OCH HISTORISKT ARV

Skillnader i de olika ländernas statspolitik bestämdes ofta av eller påverkades av tidigare kulturella och historiska modeller. De östeuropeiska länderna i fråga formades under 1800- och 1900-talet och byggde på tre riken – det osmanska, det österrikisk-ungerska och det ryska riket. Vart och ett av dessa riken erbjöd olika statspolitiska modeller gentemot romerna. De olika egenskaperna i dessa modeller och deras påverkan på senare perioder kan illustreras med bostadspolitiken i de olika östeuropeiska länderna.

De tre rikenas gamla imperialistiska, kulturella och historiska egenskaper speglas i de olika omflyttningssmodellerna för de bosatta romerna (som var mer förekommande än de nomadiska romerna i det osmanska riket och det österrikisk-ungerska riket). I det osmanska riket (respektive Bulgarien, Albanien och större delen av Jugoslavien och Rumänien) bodde romerna inom bosättningsområdet i kvarter uppdelade efter etnicitet, ”mahala”, i likhet med andra etniska samhällen. I det österrikisk-ungerska riket (respektive Ungern, Tjeckoslovakien, stora delar av Rumänien och mindre områden i Jugoslavien och Polen) bodde romerna i egna bosätt-

ningar utanför bosättningsgränserna, ibland flera kilometer bort. Dessa bosättningar kallades ”ciganytelep” i Ungern, ”osada” och ”kolonia” i Slovakien, ”kolonia” och ”tigana” i Rumänien, ”osada” i södra Polen osv. I det ryska riket (respektive Sovjetunionen och delar av Polen) bodde romerna oftast blandade med den övriga befolkningen, ofta i flera hus bredvid varandra (med undantag för Transkarpatien där den österrikisk-ungerska modellen var utbredd).

De olika öststaternas politik gentemot romerna ligger i linje med dessa historiskt bestämda förhållanden. I Ungern och Slovakien finns det en tendens mot en full avveckling av enskilda

FRIGÖRELSEN I JUGOSLAVIEN

”Trots etniska och politiska motsättningar efter Titos död 1980 valdes de första romerna in i stadsråden och Sait Balić från Niš valdes in i det serbiska parlamentet. Fyra år senare fanns det förutom platsen i parlamentet, 53 romer invalda i stads- eller regionsråd [...].

1981 sändes det första tvåspråkiga radioprogrammet på romani chib och serbiska från Belgrad, med titeln ’A šunen romalen’ (Lyssna, romer). Radioserien fortsatte fram till 1987.”

III. 15

(ur Kenrick 2001, s. 406)

BULGARIEN: ATT GÖMMA UN DAN ROMERNA

Bulgarien förklarades som en enationsstat utan några andra nationaliteter; ”de bulgariska turkarna” tillskrevs ett bulgariskt ursprung och tvingades anta en turkisk identitet i det osmanska riket. Eftersom man inte kunde hitta en sådan ”vetenskaplig” grund för romerna, som skulle bevisa deras bulgariska ursprung, upphörde de officiellt att existera. Romerna nämndes inte offentligt, i media eller akademiska skrifter, och på många platser längs med järnvägsspår och motorvägar gömdes de romska kvarteren bakom betongmurar. Denna absurda politik misslyckades och främjade inte romernas lyckade integrering i det bulgariska folket; istället hade det en motsatt effekt.

III. 16

romska bosättningar; detta har varit effektivt i Ungern där majoriteten av de ungefär 2 500 ”ciganytelep” förstördes. I Rumänien är statspolitiken gällande bostadsförhållandena skiftande och in-

konsekvent, i likhet med de olika områdena i landet. I Bulgarien följdes inte de existerande dekreten för avveckling av de romska kvarteren av några betydande aktiviteter, samtidigt som det i

Jugoslavien och Albanien – precis som i Sovjetunionen och Polen – inte finns någon särskild statspolitik gentemot romerna.

ORGANISATIONER – DEN ”ROMSKA RÖRELSEN” I JUGOSLAVIEN

Ett viktigt drag i statspolitiken gentemot romerna i de östeuropeiska länderna är attityden mot romska organisationer. I själva verket var etableringen och utvecklingen av dessa organisationer inte möjlig utan statens och partistrukturernas godkännande och aktiva stöd. [III. 15]

Mot denna bakgrund ledde inte strävan efter självorganisering och frigörelse till några jämförbara resultat i Östeuropa. Denna strävan, som successivt hade utvecklats mellan romerna i Västeuropa och som ledde till grundandet av olika organisationer och slutli-

gen början på den så kallade ”romska rörelsen” från 70-talet och framåt. Ändå hade det funnits mer eller mindre enstaka och kortsiktiga initiativ i Bulgarien och Tjeckoslovakien. I Ungern genomfördes ett avsevärt antal kulturella aktiviteter.

I Jugoslavien var omständigheterna speciella. I en artikel från 1969 i informationsbladet ”Vechni Novosti” i Belgrad förkunnade Slobodan Berberski (rom och kommunistisk ämbetsman sedan länge, politisk fånge, motståndskämpe under andra världskriget och medlem i det jugoslaviska kommunistförbundets centralkommitté, UYC) att de jugoslaviska romerna skulle bilda en egen organisation med syfte att hjälpa romerna få en ”nationalitetsstatus” (vid denna tidpunkt hade Jugoslavien en

komplex lagstiftning och ett hierarkiskt system, som delade in de olika samhällena i olika grupper – etniska grupper, nationaliteter och nationer).

Efter att det ”romska förbundet” hade bildats 1969 började processen med att bygga upp avdelningar i olika republiker och senare i städerna, tillsammans med bildandet av andra romska förbund (kultur, sport, m.m.) På 1970-talet fanns det över 60 romska organisationer och antalet ökade ständigt. Den jugoslaviska staten stödde olika initiativ, huvudsakligen kulturella evenemang (inklusive romska ensembler, festivaler); böcker publicerades på romani chib, romska TV- och radiosändningar började (i Kosovo). 1986 gick de samman i ett förbund för romska sällskap i Jugoslavien.

OFFENTLIG INTEGRERING OCH/ELLER ASSIMILERING

När man talar om statspolitiken gentemot romerna i Östeuropa under den ”socialistiska perioden” görs fortfarande analyser-

na i ”kalla krigets” anda. Politiken, både överlag och i verkställandet, ses som ett av alla de brott som begåtts av totalitära regimer. Med utgångspunkt i ideologiska klyschor är det idag svårt att hitta en objektiv och omfattande analys som ger en bra överblick av statspolitiken.

Det huvudsakliga problemet ligger i att hitta en exakt gräns och att fastställa förhållandena mellan två samordnade och ofta överlappande processer – social integrering och assimilering. Under historiens gång har många folkgrupper, som har varit omringade

III. 17

Romska hus (i förgrunden) och höghus i Filákovo, sydöstra Slovakien. Under 1970-talet rensades platsen från romska baracker, och invånarna flyttades till de nybyggda höghusen. 8 000 människor var anställda på stålverken (skorstenen syns i bakgrunden), bland dem hundratals romer (fram till 1989).

Efter förändringarna såldes fabriken och etablerades som en del av ett multinationellt företag. Idag arbetar 800 människor i fabriken, men ingen av dessa är av romskt ursprung.

(ur dROMa 1/2004, s. 10)

av främmande nationer, gått från social integrering till assimilering (som en naturlig process eller till följd av en viss statspolitik). Om den här logiken (som på inga vis är allmängiltig) tillämpas när det gäller romerna, kan varje statlig åtgärd i Östeuropa riktad mot romerna ses som ett steg mot en assimilering.

Bulgarien är det enda östeuropeiska land där integreringspolitiken gentemot romerna leder till en direkt politik med full och förbehållslös assimilering. Attityderna mot romerna underordnas här den politik som riktas mot den turkiska minoriteten. Ett beslut från ”Politburo” från 1962 noterar ”de negativa tendenserna av turkifieringen” bland bulgariska muslimer, ”zigenare” och tatarer; och vad som följde var en ”uppmuntringspolitik” till att ändra de turkisk-arabiska namnen till bulgariska namn. Det sista steget i politiken är förknippad med den så kallade ”väckelseprocessen” under vintern 1984-1985 när en massaktion, där säkerhetstjänsten deltog, tvingade alla turkar, bulgariska muslimer (pomaks) och muslimska romer att ändra sina namn. Den här ”väckelseprocessen” var i själva verket en tvångsassimilering, vars sista fas genomfördes med våld. [III. 16, 17]

Assimilerings-tendenser mot romerna kan också hittas i statspolitiken i Ungern, Tjeckoslovakien och i viss mån även i Rumänien. Under 50- och 60-talet talades det, mer eller mindre öppet, om den ”naturliga assimileringen

av zigenare” i det ungerska samhället. Under 1970-talet var statspolitikens logik redan annorlunda och hade, med ett modernt begrepp, iklätt sig en konstruktiv inställning. Den ungerska staten stöttade nu romernas integrering i samhället, och även bevarande och utveckling av deras etniska kultur. Men detta gav ändå inte romerna en status som nationell minoritet, som de andra minoriteterna. Den här hållningens logiska slutsats var också assimilering, fast under en längre tid.

Politiken mot romerna i Tjeckoslovakien följde liknande principer. Här definierades romerna – efter officiella normer – som ett eget samhälle, som inte kunde jämföras med andra minoriteter, och med en annan status (”medborgare av zigenskt ursprung”). Politiken gentemot romerna definierades som ”social integrering” och assimilering, men i praktiken innebar detta (utan att direkt formuleras som det i de officiella parti- och statsdokumenten) att man styrde utvecklingen mot en framtida assimilering.

Situationen i Rumänien var snarlik. Här ledde assimileringen av romerna det rumänska samhället till utvecklandet av stora grupper med romskt ursprung, som (helt eller delvis) förlorat sin romska identitet och de etniska och kulturella kännetecknen. Den rumänska staten tog processen för given och av därför uppmärksammande de inte romerna, eftersom de såg deras problem

som sociala och inte etniska. [III. 18]

Man kan inte med rätta tala om attityder och tendenser mot assimilering i de övriga östeuropeiska länderna, inte ens på lång sikt. I Polen och Albanien, som är länder grundade på föreställningen om en ”nation”, var statspolitiken gentemot romerna så obetydlig att den inte kan ses i detta sammanhang. Romerna i Jugoslavien tog upp frågan om en offentlig status, liknande andra folkgrupper, men avsaknaden av en sådan status kan dock inte ses som stöd för en assimileringspolitik (så småningom gavs de denna status kort före Jugoslaviens splittring). Konceptet ”jugoslavism” förutsatte omvandlingen av alla folkgrupper till en ny samhällsgrupp (”jugoslaver”), men detta innebar dock inte en preliminär assimilering av romerna till andra nationer.

Situationen var liknande i Sovjetunionen, där romerna var en obetydlig samhällsgrupp (i jämförelse med antalet olika etniciteter i Sovjetunionen) och det skulle vara enfaldigt att tala om en särskild politik för deras assimilering. I Sovjetunionen dominerade en statlig föreställning om det framtida ”sovjetska folket” (en metafor, liknande dagens föreställning om den ”gemensamma europeiska familjen”), som förutsatte att alla folkgrupper kunde enas i en kvalitativt sett ny formering.

RUMÄNIEN: ROMERNA SOM "SYSTEMATISERINGENS" SEKUNDÄRA MÅL

Den kända "systematiseringspolitiken" som drevs av Nicolae Ceausescu under 1970- och 1980-talet omfattade massförstöring av olika stads- och landsbygdskvarter och hela byar, och bosättning av invånarna i nya bostäder. Detta genomfördes i huvudsak i Transsylvanien, och ledde även till inre migrationer av romerna till själva Rumänien. Den här politiken var dock inte direkt riktad mot romerna, som man ibland har misstänkt,

utan från en nationell aspekt riktades den mot en minskning av den ungerska minoriteten, och romerna hade i det här fallet uppfattats som företrädare för majoriteten, dvs. för det rumänska folket, och därmed lämnades assimileringmålen gällande romerna till att ha sin naturliga gång i en avlägsen framtid.

III. 18

AVSLUTNING

Om vi analyserar det slutgiltiga resultatet utifrån från ett nutida perspektiv och att det viktigaste kriteriet är en högre nivå på integreringen, samtidigt som de etniska och de kulturella kännetecknen bevaras, kan vi sammanfatta med att överlag åstadkom statspolitiken (inte en ensam politik), och oavsett vilka målen var till en början, olika resultat för romerna i Östeuropa. Å ena sidan har romernas levnadsvillkor och deras utbildningsnivå snabbt

förbättrats i jämförelse med tidigare perioder, integreringsgraden har höjts, och ett samhällsskikt med välutbildade romer har stigit fram m.m. Å andra sidan har man dock betalat ett högt pris för integreringen. För många romer i Östeuropa har den här vägen lett till en social försämring och marginalisering; en process som efter "förändringens vind" har blivit mer intensiv. Vad som kännetecknar dessa processer är att de fått störst effekt och respons i länder med en särskild och tydlig uttryckt politik gentemot

romerna (i Tjeckien och Slovakien, Ungern, Rumänien och Bulgarien) och i mindre utsträckning i de länder där en sådan politik var begränsad eller saknades helt. Det slutgiltiga resultatet av politiken riktad mot romerna i Östeuropa uppnåddes framför allt på grund av den övergripande sociala utvecklingen och den "allmänna" politiken mot romerna (dvs. samma politik som mot de övriga invånarna), och i mindre utsträckning som en följd av den "särskilda" politiken gentemot romerna som en enskild folkgrupp.

Bibliografi

Achim, Viorel (1998) *Țigani în istoria României*. București: Editura Enciclopedică | **Barany, Zoltan (2001)** *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality, and Ethnopolitics*. Cambridge: Cambridge University Press | **Crowe, David M. (1995)** *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. London / New York: I. B. Tauris Publishers | **Davidova, Eva (1995)** *Romano Drom. Cesty Romu 1945-1990. Zmeny v Postavení a Zpusobu Zivota Romu c Cechach, na Morave a na Slovensku*. Olomouc: Palacky University | **Djurić, R. / Becken, J. / Bengsch, A. B. (1996)** *Ohne Heim - Ohne Grab. Die Geschichte der Sinti und Roma*. Berlin: Aufbau Verlag | **Fraser, Angus (1992)** *The Gypsies*. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Gronemeyer, Reimer (1983)** *Zigeunerpolitik in sozialistischen Ländern Osteuropas am Beispiel der Länder Ungarn, Tschechoslowakei, Polen*. I: Gronemeyer, Reimer (red.), *Eigensinn und Hilfe. Zigeuner in der Sozialpolitik heutiger Leistungsgesellschaften*. Giessen: Focus Verlag, ss. 43-183 | **Gronemeyer, Reimer / Rakelmann, Georgia A. (1988)** *Die Zigeuner. Reisende in Europa*. Köln: DuMont Buchverlag | **Guy, Will (2001)** *The Czech lands and Slovakia: Another false dawn?*, i: Guy, Will (red.) *Between past and future. the Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, ss. 285-332 | **Kalinin, Valdemar (2003)** *Zagadki baltiiskikh tsygan (Rossiya, Estoniya, Litva, Latviya, Polsha)*. Vitebsk | **Kenrick, Donald (2001)** *Former Yugoslavia: a patchwork of destinies*. I: Guy, Will (red.) *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, ss. 405-425 | **Marushiakova, Elena / Popov, Veselin (1997)** *Gypsies (Roma) in Bulgaria*. Frankfurt am Main: Peter Lang | **Mróz, Lech (2001)** *Poland: the clash of tradition and modernity*. I: Guy, Will (red.) *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, ss. 252-267